

היתרים מיוחדים בשעת מלחמה והגדרת מלחמה במצבי עצימות שונים

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק בהקלות המובאות בתורה ובחז"ל בדינים שונים במהלך המלחמה, ומתוך כך ננסה להבין מהי הגדרת המלחמה בה הותרו האיסורים הנ"ל.

לימודנו השבוע מתחלק לארבעה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: היתר אשת יפת תואר במלחמה - בחלק זה נלמד על היתר אשת יפת תואר בשעת מלחמה, גבולותיו וגדריו. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה

חלק ב: כשרות המזון במלחמה - בחלק זה נלמד את ההיתר המובא בגמ' ובפוסקים לאכילת מאכלים שאינם כשרים במהלך מלחמה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את הגמ' בחולין בפרט את חלקה האחרון הפותח במילים בעי ירמיה. לאחר מכן יש לעיין בדברי הראשונים בפירושם לגמ' זו (רמב"ן, מאירי, רמב"ם) בפרט לנסות להבין היטב במה נחלקו הרמב"ם והרמב"ן. כ"כ יש להיעזר בדברי הרדב"ז והכסף משנה ע"מ להבין היטב את הסבר הרמב"ם בסוגיה (על דברי הגרי"ז ניתן לדלג וכן אם הזמן קצר גם על המנחת חינוך ניתן לדלג). לאחר מכן יש ללמוד היטב את המהר"ץ חיות ולהבין ע"י את הקשר בין סוגיה זו לדין אשת יפת תואר. וכן את דברי הרב הרצוג.

חלק ג: ארבעה דברים המותרים במחנה צבאי - בחלק זה נלמד על ההיתרים המיוחדים שהתירו חז"ל ללוחמים המצויים במחנה צבאי. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את המשנה בעירובין (אם יש זמן כדאי גם לראות במהרה את הגמ' שעליה המפרטת את גדרם של היתרים אלו) וכן את הירושלמי ושירי הקרבן שעליו. לאחר מכן יש לראות את דברי ר' יהונתן בפירושו לסוגיה זו, וכן את דברי המגיד משנה (דברי הרמב"ם בהלכות עירובין מובאים רק ע"מ להבין את הנושא שבו עוסק המגיד משנה ואין להתעכב על דבריו). כ"כ יש ללמוד את דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (על דברי הטור, שו"ע וביאור הגר"א ניתן לדלג). לבסוף יש לראות את דברי הרב הרצוג (היכל יצחק) ביחס לסוגיה זו בימינו הלכה למעשה.

חלק ד: הגדרת מלחמה במצבים שונים - בחלק זה נלמד מהו הגדר של מלחמה בה התירה התורה והתירו חז"ל את ההיתרים הנ"ל. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (יש לשים לב שהירושלמי המובא בחלק זה הובא בשבוע שעבר ומובא כאן שנית ע"מ להבין את הנושא עליו מדבר השירי קרבן שעליו)

היתר אשת יפת תואר במלחמה

1. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כא עמוד ב- דף כב עמוד א

איבעיא להו: כהן, מהו ביפת תואר? חידוש הוא, לא שנא כהן ולא שנא ישראל, או דילמא שאני כהנים, הואיל וריבה בהן מצות יתירות? רב אמר: מותר, ושמואל אמר: אסור. בביאה ראשונה - דכ"ע לא פליגי דשרי, דלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי פליגי - בביאה שניה, רב אמר: מותר, ושמואל אמר: אסור; רב אמר מותר, והאיל ואישתריא אישתרי; ושמואל אמר אסור, דהא הוא לא גיורת, וגיורת לכהן לא חזיא. א"ד: בביאה שניה - כ"ע לא פליגי דאסירא, דהוא לא גיורת, כי פליגי - בביאה ראשונה, רב אמר: מותר, דהא לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע; ושמואל אמר: אסור, כל היכא דקרינא ביה והבאתה אל תוך ביתך, קרינא ביה וראית בשביה, כל היכא דלא קרינא ביה והבאתה אל תוך ביתך, לא קרינא ביה וראית בשביה. ת"ר: וראית בשביה - בשעת שביה, אשת - ואפילו אשת איש, יפת תואר - לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות, וחשקת - אף על פי שאינה נאה, בה - ולא בה ובחברתה, ולקחת - ליקוחין יש לך בה, לך לאשה - שלא יקח שתי נשים, אחת לו ואחת לאביו, אחת לו ואחת לבנו, והבאתה - מלמד שלא ילחצנה במלחמה.

2. רמב"ם הלכות מלכים פרק ח הלכות ב-ג

וכן בועל אשה בגיורתה אם תקפו יצרו, אבל לא יבעלנה וילך לו, אלא מכניסה לתוך ביתו, שנאמר וראית בשביה אשת יפת תואר, ואסור לבעול אותה ביאה שניה עד שישאנה. אין אשת יפת תואר מותרת אלא בשעת השביה, שנאמר וראית בשביה, בין בתולה בין בעולה בין אשת איש שאין אישות לעכו"ם, וחשקת אף על פי שאינה יפה, בה ולא בחברתה שלא יבעול שתיים, ולקחת לך לאשה שלא יקח שתיים ויבעול אחת ויניח אחת לאביו או לאחיו, ומנין שלא ילחצנה במלחמה, שנאמר והבאתה אל תוך ביתך, יכניסה למקום ואח"כ יבעול.

כשרות המזון במלחמה

3. תלמוד בבלי מסכת חולין דף טז עמוד ב- דף יז עמוד א

הכל שוחטין, ולעולם שוחטין: הכל שוחטין - הכל בשחיטה ואפילו עוף. לעולם שוחטין - מאן תנא? אמר רבה: רבי ישמעאל היא, דתניא: כי

ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אוכלה בשר וגו' - ר' ישמעאל אומר: לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאווה, שבתחלה נאסר להם בשר תאווה, משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאווה, ועכשיו שגלו יכול יחזרו לאיסורן הראשון? לכך שנינו: לעולם שוחטין. מתקיף לה רב יוסף: האי לעולם שוחטין, לעולם שוחטין ואוכלין מבעי ליה! ועוד, מעיקרא מאי טעמא איתסר? משום דהוּו מקרבי למשכן, ולבסוף מאי טעמא אישתרו? דהוּו מרחקי ממשכן, וכ"ש השתא דארחיקו להו טפי! אלא אמר רב יוסף: רבי עקיבא היא, דתניא: כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך - ר' עקיבא אומר: לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה, שבתחלה הותר להן בשר נחירה, משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה, ועכשיו שגלו יכול יחזרו להתירן הראשון? לכך שנינו: לעולם שוחטין. במאי קמיפלגי? רבי עקיבא סבר: בשר תאווה לא איתסר כלל, ר' ישמעאל סבר: בשר נחירה לא אישתרי כלל... בעי רבי ירמיה: אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ, מהו? אימת? אילמא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו, דכתיב: ובתים מלאים כל טוב, ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב: כתיב דחזירי, בשר נחירה מבעיא? אלא לאחר מכאן; ואיבעית אימא: לעולם בשבע שכבשו, כי אישתרי להו - שלל של עובדי כוכבים, ידיהו לא אישתרי; תיקו.

4.רמב"ן דברים פרק ו פסוק י

והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו' - יזכיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים, ולא ישכח את השם שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת, אבל יזכור חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו. ועל דעת רבותינו (חולין יז א) ירמוז עוד, כי הטוב ההוא אשר ימצא בבתיים המלאים מותר אפילו היו שם דברים הנאסרים בתורה, כגון קדלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה. ואפילו בבורות יתכן שהיה בחציבתן דבר אסור בטיח אשר בהן, או הזכיר הבורות דרך מליצה להזכיר רבוי הטובה, והשליט אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאסור: והנה הותרו להן כל האיסורים זולתי אסור ע"ז, כמו שיבאר עוד (להלן ז כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו', ולכך יזכיר כאן בפרשה שאחרי כן (להלן ז ה) מזבחותיהם תתצו וגו', לאבד ע"ז ומשמשיה, ושאר כל הנמצא בארץ מותר. והיה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם. ויש אומרים בשבע שכבשו, וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממסכת חולין (שם): והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם (רמב"ם פ"ח ה"א) חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו מהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן. ואין זה נכון, שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי ע"ז היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (להלן ז כו) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ואם לא נתכוון הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה, וכי למה הוצרכנו לדבר זה, איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות:

5.רמב"ן במדבר פרק לא פסוק כג

והזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים, ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם, כמו שאמר (דברים ב לה) רק הבהמה בזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו. והטעם, כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב (שם ו יא) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאה, ואמרו רבותינו (חולין יז א) קדלי דחזירי אישתרי להו, אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם, רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם. וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה (בפסוק יט) ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגו', כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור.

6.בית הבחירה למאירי מסכת חולין דף יז עמוד א

כל זמן שהיו ישראל במדבר משהוקם המשכן היו אסורים בבשר בהמה אלא אם כן יקריבוה שלמים והיו מותרים בחיה הואיל ולא היתה ראויה לקרבן משנכנסו לארץ הותרו להם בשר כל זמן שיתאוו לה והוא הנקרא בשר תאווה והוא שכתוב כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך ואמרת אוכלה בשר כי תאווה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר ולמדת שלא הותרה להם בשר נחירה כלל וזה שכתוב כי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת לא שעד עכשיו תהא הבשר מותרת להם בלא זביחה אלא ללמד שמאחר שהותרה להם לאכלה חולין לא יהו שוחטין אותה בעזרה כלומר ברחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום ומ"מ כשהיו טרודים במלחמה ובכבוש הארץ הותרו לאכול בשעת הדחק כל שהיו מוצאים בשלל נבלות וטרפות אפי' קדלי דחזירי הא להתיר לנחור ולאכל לא הותרה לעולם ולא שאלו כאן איברי בשר נחירה שהכניסו לארץ מהו אלא לדעת ר' עקיבא ואין הלכה כמותו ולא הותרו אלא בשלל גוים ובשעת הדחק ובזמן טרדת המלחמות כגון שבע שכבשו וכן לדורות כל זמן שהמלך נלחם אפי' מלחמת רשות כשיכנס חלוץ הצבא בגבול הגויים וישללם כל שבשעת הדחק כלומר שאינם מוצאים בכדי ספוקם מותרין בכל שימצאו שם אפי' יין נסך:

7. רמב"ם הלכות מלכים פרק ח הלכה א

חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן.

8. רדב"ז הלכות מלכים פרק ח הלכה א

חלוצי צבא וכו'. איכא למידק בדברי רבינו דמשמע דאירי במלחמת הרשות שאינה משבעה עממים וקרא דמייתי ראייה מיניה איירי בשבעה עממין ותו דאם אין להם מה שיאכלו מאי איריא חלוצי צבא כולי עלמא נמי מותר, ותו דקרא דבתים מלאים כל טוב אפילו בזמן שהם במחנה משמע כדאיתא פ"ק דחולין דבעי ר' ירמיה איברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהם לארץ מהו אימת אילימא בשבע שכבשו השתא דבר טמא הותר להם דא"ר ירמיה בר אבא אמר רב כותלי דחזירי בשר נחירה מבעיא וכתוב וכלת ושבעת משמע שהכל היה מותר להם בכל זמן והיינו דלא חששו לגיעולי נכרים ולא הצריכו הגעלה לכליהם כאשר הצריכו לכלי מדין לפי שלא היו משבעה עממים. ונראה לי ליישב דברי רבינו דלעולם במלחמת שאר העמים איירי ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב אלא שאינם צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר כיון שנכנסו לגבול העמים אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים ודמא להא דאמרין צרין על עיירות של העמים ואפי' בשבת אבל קודם שיכנסו לגבול הרי הם כשאר כל אדם ומייתי ראייה מדהתירה תורה בשבעה עממים כל מאכל אסור אפילו בלא צורך במלחמות שאר העמים נחתין להו דמא תרי דרגי שלא יותר להם אלא ע"י צורך שאין להם מה לאכול ובגבול העכו"ם:

9. כסף משנה הלכות מלכים פרק ח הלכה א

חלוצי צבא וכו'. בפ"ק דחולין (דף י"ז) ובתים מלאים כל טוב א"ר ירמיה בר אבא אמר רב כתלי דחזירי וגירסת רבינו נראה שהיא קדלי דחזירי והם ערפי החזירים כלומר וסיפיה דקרא ואכלת ושבעת. וסובר רבינו היינו דוקא דוקא היכא דלא שכיח ליה היתרא באותה שעה אבל אי שכיח קמיה היתרא לית ליה למישבק היתרא ולמיכל איסורא ולכן כתב אם ירעב ולא ימצא מה יאכל. ואין כוונתו במי שהוא מסוכן מחמת רעבון דהא פשיטא ואפילו אינו מחלוצי צבא נמי אלא כשתאב לאכול ולא שכיח ליה היתרא וכמו שכתבתי וסובר ג"כ שקדלי דחזירי לאו דוקא אלא ה"ה לכל איסור מאכלות:

10. חידושי הגרי"ז סימן קמח ואתחנן (ו', י')

והיה כי יביאך וגו'. ברמב"ן מביא מש"כ הרמב"ם פ"ח מהלכות מלכים ה"א חלוצי צבא משנכנסו בגבול הגוים וישבו מהם, מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיו"ב, אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו "ובתים מלאים כל טוב", כתלי חזירים וכיו"ב. וחלק הרמב"ן בב' דברים א'. דזה דוקא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין, ולהרמב"ם דין זה הוא בכל המלחמות, ועיין ברמב"ן מטות (ל"ט, ג'), ב. דהרמב"ם סובר דגם יין נסך מותר, דהיינו איסור הנאה, והרמב"ן סובר דרק איסור אכילה הותרו ולא יין נסך. והביאור במחלוקתם השניה, דלהרמב"ם ההיתר הוא לא היתר בחפצא, לומר דהחפצא הותרה אלא זהו רק היתר אכילה, וממילא בכל דבר נאמר היתר לאכילה, ובין נסך נאמר ג"כ היתר זה, ורק לאכילה ולא להנאה, דהדבר בעצמו לא הותר ורק נאמר היתר לאכילה, אבל הרמב"ן סובר דנאמר היתר בחפצא, ולפ"ז יין נסך דא"ש יותר הדבר דאיסור הנאה לא נאמר היתר, וממילא כל החפצא לא הותרה כלל גם לאכילה, דלא נאמר היתר מיוחד לאכילה אלא היתר בדבר עצמו, ולפ"ז תלוי אם הוא איסור אכילה וי"נ שהוא מאיסור הנאה לא הותר. (וע"ע בחידושי הגר"ח על הש"ס בענין היתר חלוצי צבא בשם הגרי"ז).

11. מנחת חינוך מצוה תקכז

וכ' הרמב"ן דבין מלחמת הרשות או מצוה מותר לחלוצי הצבא וכו' כשהם רעבים וכו' לאכול נבילות וטרפות ויין נסך וכו' והוא ל' הר"מ פ"ח כאן וז"ל חלוצי צבא כשיכנסו בגבול עכו"ם ויכבשום וישבו בהם מותר להם לאכול נבילות וטרפות אם ירעב וכו' וכן שותה יין נסך מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב אפי' חזירים וכיוצא בהם וכו'. ואינו מחלק בין מלחמת מצוה או רשות. וגם דעתו דוקא אם רעבים ותאבים לאכול אף על פי שאין סכנה אבל אם יש להם לאכול בריווח דברים המותרים לאכול דברים האסורים וגם משהו יי"נ היינו איסורי ע"ז עם שאר איסורים וגם כתב סתם דמשיכנסו וכו' מותרים לאכול וכו' דל"ד של העכו"ם היינו השלל אלא אפי' משלהם כגון אם אין להם רק נבילות וטרפות מותרים לאכול אך מסוף לשונו שמביא מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב וכו' מבואר דבשלל של אויבים מיירי אך הר"מ לא פירש בפ' ד"ז. גם נראה מדבריו דוקא אנשי חיל התירה התורה להם אבל אח"כ כשבאים נשיהם ובניהם אסור להם מאכ"א. והרמב"ן על התורה בפ' ואתחנן בפ' והי' כי וכו' מביא דברי הר"מ הללו והשיג עליו בכ"ד א' מ"ש דמפני הרעבון אם אינו מוצא לאכול וכו' ז"א דבכ"ע התירה התורה אפי' יש להם לאכול וצ"ע על הרמב"ן למה לא הביא קושיא גדולה על הר"מ מסוגיא שהביא לפ"ז בחולין דף י"ז דבעי שם ר"י אם איברי בשר נחיר' שהביאו ישראל לארץ מותרים כיון דאישתרי במדבר אישתרי ומקשה הש"ס אימת אילימא בשבע שכבשו וכו' השתא דבר טמא אישתרי שנאמר ובתים מלאים וכו' וא"ר קדלי דחזירי וכו' ולדעת הר"מ לא אישתרי רק דחי' אם רעבים וכו' א"כ שפיר האיבעי באיברי בשר נחירה כיון דאישתרי במדבר לא חל עליהם איסור ומותרים לאכול אפי' אינם רעבים כי לא נאסרו כלל אבל השלל לא אישתרי רק ברעבים ואינו

מצוי לאכול והוא קושיא גדולה על הר"מ וגם לפי מה שדקדקנו דהר"מ לא התיר אלא בחלוצי צבא א"כ האיבעי' דבשר נחירה שפיר אף בנשים וכדומה. עוד השיג על הר"מ דכתב ד"ז בכל המלחמות ובאמת ד"ז אינו אלא רק בארץ אשר נשבע הקדוש ברוך הוא לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין ואינו מביא רא' לדבריו רק מפשט הפסוק. והרמב"ן בפ' מטות הקשה למה צוה הקדוש ברוך הוא בגעולי מדין ולא בארץ סיחון ועוג שקדם למלחמת מדין ותירץ שסיחון ועוג הי' מארץ שנשבע הקדוש ברוך הוא לאבותינו וכו' ולא מדין. ולכאורה ראיה לדבריו וקושיא על הר"מ שאינו מחלק ובכ"ע שרי א"כ למה צוה על מדין ולא על סיחון ועוג אך אם תעיין היטב בדברי הרמב"ן במטות עיקר תירוצו שהותר דוקא אם כובשין הארץ ויושבים בה כארץ סו"ע שהי' מארצנו וישבו ישראל בה כדכתיב וישבו ישראל וגו' אבל מדין דלא כבשו את הארץ רק שללו וחזרו אין נוהג ד"ז ע"ש א"כ להר"מ ג"כ נחא דמבואר בדבריו כאן דחלוצי צבא וכו' ויכבשו וישבו וכו' א"כ כל המלחמות הרשות להרחיב את הארץ אם כובשין ויושבים הותר להם אף בארצות אחרות ובאינם יושבים רק חוזרים אינו נוהג ד"ז א"כ אין להרמב"ן ראיה רק מפשט המקרא. ... ואני מסופק דאפשר דד"ז הוא בכיבוש חדש שהי' אז בימי יהושע אבל בארצנו שישבו בה ישראל ובאו גוים ולקחו מידם וחזרו ישראל ולקחו מהם אפשר אינם בד"ז. ונ"מ דהנה בימי גלות בבל מבואר בר"מ פ"א דתרומות ובה' בית הבחירה דבטל הכיבוש הראשון ע"כ בטלה קדושת הארץ ובימי עזרא עלו ולא קדשו כל הארץ דהרבה כבשו עולי מצרים ולא עולי בבל. והנה קדושה השניה לא בטלה כלל כידוע א"כ לע"ל כשיכבוש הארץ ב"ב אותם עיירות שהם קדושות א"כ לא הוי כיבוש חדש ואינו נוהג ד"ז אך באותן עיירות שאינן קדושות דבטלה הכיבוש הראשון והו"ל ככיבוש חדש או קניי קניזי וקדמוני דהו"ל כיבוש חדש נוהג ד"ז וצ"ע ובאתי רק לעורר. והרמב"ן כתב שם דהיתר הזה עת שאכלו שלל אויביהם וי"א בשבע שכבשו וכן משמע בחולין. והנה להי"א אין אנחנו יודעים השיעור להר"מ בכל המלחמות ולהרמב"ן לע"ל במלחמת א"י דלא ישהו כ"כ בכיבושה ומסתברא כסברא הראשונה דכ"ז שיש שלל מותרים הם כ"נ.

12. מהר"ץ חיות חולין יז עמוד א

והנה הרמב"ם כתב דאינו מותר רק כשירעב ולא ימצא מה לאכול ועיין פרשת דרכים דרך הקודש דאיך יפרנס סוגיה זו. וגם מנלן לרמב"ם לחפש זה. ואולם הרמב"ם כתב כהלכה השנית וכן בועל אשה בגיוותה דמשמע הא דהתירה התורה אכילת איסור בשעת מלחמה הוא משום דלא דברה התורה רק נגד היצר הרע (קידושין כא ע"ב) ומוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו נבלות ועיין רשב"א לעיל (יב ע"א) הא דאמרינן רבי מאיר היכי אכיל בישראל והקשו בתוספות בשר תאוה מא"ל דהתורה התירה. ותירצו שם לא דברה התורה רק נגד היצר הרע שאם לא תתיר לו התורה יעבור באיסור ע"ש וכמו ביפת תואר אינו מותר רק מה שלוקח בשביה כן לא התירה התורה אכילת איסור רק שלל ידיהו אבל דידן לא הותרה ועיין ספר החינוך פרשת שופטים תקכ"ז ובהגהת משנה למלך שם דלהרמב"ם אין חילוק בין מלחמת מצווה למלחמת רשות לענין היתר אכילת האיסורים. וכמו דאין חילוק באשת יפת תואר ע"ש. ומזה למד הרמב"ם דכמו ביפת תואר דכתב וחשקת דווקא אם יצרו תוקפו כן בזה דוקא אם תאב ואין לו אכילת היתר ובזה מיושב קושיות המשנה למלך בפרק ד' שלו דהרי אברי בשר נחירה מותרים אף כשאינו רעב ואיך מקשה הש"ס השתא כתלי דחזירי עיין שם אבל לפי הנ"ל נחא דבאמת זהו תירוץ הש"ס כי אשתרי שלל ידיהו. היינו דרך כיבוש דומיא דיפת תואר אבל המקשה דסבר דמותר אפילו שלל דידן ול"י מיפת תואר בודאי לשיטתו מותר אף כשאינו רעב אבל הרמב"ם לפי המסקנא דשלל דידן לא אשתרי והה"ד דלא הותר כשמצוי לו היתר וז"ב.

13. שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן מב (הרב הרצוג)

מאכלי איסור לחיילי הבריגדה היהודית.
הנה, הרמב"ם, בפרק ח' מהלכות מלכים הלכה א' פסק, חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשו וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך. מפי השמועה למדו, ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן. עכ"ל. אולם לא הכל מודים בהוראה זו. הרמב"ן ז"ל [פרשת ואתחנן], מצד אחד מקל יותר מהרמב"ם, ומתיר, אפילו כשיש היתר לפני חלוצי הצבא, אך מאידך גיסא, הוא מתנה שזהו דוקא במלחמה בתוך הארץ אשר נשבע ד' אלוקיננו לאבותינו לתת לנו, ועוד הוא סובר, שלא הותר אלא בארץ שכובשים אותה ישראל על מנת להתישב בה, אבל לא בארץ שעושין בה מלחמה וחוזרים אח"כ למקום שיצאו משם, ועוד הוא ז"ל, מטיל ספק שמא זה לא הותר אלא בשבע שכיבשו ולא לדורות עולם. הנה, כבר המחלוקת הזאת מעוררת ספיקות בענין הזה. ואפילו לדעת הרמב"ם ז"ל, אין אני רואה יסוד של היתר, כי הרי זה ברור שהיתר זה חידוש הוא שיצא לחז"ל מתוך דרשת הפסוק המיותר לדרשה, ובתים מלאים כל טוב אפילו כתלי דחזירי [חולין דף י"ז], וכלל הוא בכל חידוש, שאין לך בו אלא חידוש, ובמה נאמר דבר זה, במלחמה ישראלית במובן המיוחד של מילה זו, יתברכו אחינו המצטרפים למלחמה זו באויב הנורא שקם לשעבד את העולם כולו ולהשמיד, ח"ו, את עם ישראל, זוהי מלחמה שיש בה משום הצלת ישראל, אבל היא מלחמת האומות שמצטרפים אליה מישראל בתור חייליהם, ואין זו מלחמת ישראל במובן של אותה הפרשה שבה נאמר היתר זה, ולא מצינו בשום מקום שהיוצאים להציל נפשות, הותר להם לאכול איסור, כשאין בזה משום פקוח נפש. וע"כ אין לדעתי יסוד להתיר כדעת השואל, ומפורש ברמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק י"ד [הלכה י"ג], שמפני הרעב לא הותר לאכול איסור, אלא א"כ יש בזה משום סכנת נפשות, יעוי"ש.

ארבעה דברים המותרים במחנה צבאי

14. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יז עמוד א

משנה. ארבעה דברים פטרו במחנה: מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים, ומדמאי, ומלערב.

15. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת עירובין פרק א

כמה הוא מחנה רבי חנניה אמר מאה [שופטים ז ט] ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ר' אבינה בעי אילו אמר מחנה ואנשים אשר אתו מאה יאות רבי יוחנן אמר עשרה [שמואל א כה ט] ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל וגו' מהו וינוחו ר' יוסטא בר שונה אמר נעשו מחנה רבי יודה בן פזי אמר עשרה [דברי הימים א יב כג] עד למחנה גדול כמחנה אלהים וכמה מחנה אלהים עשרה. תני בשם רבי יודה שנים עשר אלף כמחנה ישראל... ומלערב: רב חייה בר אשי אמר הדא דאת אמר בעירובי חצרות אבל בעירובי תחומין דבר תורה הן. ויש חצירות במחנה לסתור אהלים שבמחנה כהדה דתני אהלים שבמחנה צריכין עירוב אהלים שבשיירה אינן צריכין עירוב.

16. שיירי קרבן מסכת עירובין פרק א הלכה י

ארבע דברים התירו במחנה. כתב הרמב"ם רפ"ח מהלכות מלכים חלוצי צבא כשיכנסו בגבול עכו"ם ויכבשום וישבו מהן מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם ירעב ולא ימצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים ע"כ וכתב הכ"מ דיליף ליה מפ"ק דחולין ובתים מלאים כל טוב אר"י אמר רב אפי' קדלי דחזירי וסובר רבינו היינו דוקא היכא דלא שכיח ליה היתרא אבל אי שכיח ליה היתרא לית ליה למישבק היתירא ולמיכל איסורא ע"כ ונ"ל דראיית הרמב"ם ממתני' דהכא דאס"ד דאפי' דברים האסורים מותרים לאכול מ"ש דתנא תנא דמאי וא"ל דמתני' במלחמת הרשות איירי וקדלי דחזירי דמותרים איירי במלחמת מצוה דא"כ ה"ל לתנא לפלוגי ביניהו וכ"ש דבברייתא דבסמוך קחשיב כל החילוקים שבין חובה לרשות ה"ל למיחשב נמי הא אלא ודאי כמ"ש עיקר:

17. רבינו יהונתן על הרי"ף מסכת עירובין (לפי דפי הרי"ף) דף ד עמוד ב

ארבעה דברים (פוטריין) [פטרו] במחנה וכו'. (פוטריין) [פטרו] התירו להם חכמים למחנה היוצא להלחם אפי' למלחמת הרשות וכל שכן למלחמת מצוה אף על פי שהוא אסור לכל אדם ואפי' לשיירא ההולכת ממקום למקום שדין שיירא בד' דברים אלו כדין יחיד העומד בביתו:

18. רמב"ם הלכות עירובין פרק א הלכה ג

וכן יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולן, אבל שיירה שהקיפוה מחיצה אין צריכין לערב אלא מוציאין מאהל לאהל בלא עירוב לפי שהן כולן מעורבין ואין אותן אהלים קבועין להן.

19. מגיד משנה הלכות עירובין פרק א הלכה ג

וכל יושבי אהלים או סוכות או וכו'. דברי רבינו בכאן הם לומר שהאהלים שבמחנה הקבוע ועומד באותו מקום ימים צריכין הן לערב אבל אהלים שבשיירא שהשיירא הולכת לדרכה ונחו שם מפני השבת ועשו אהלים פטורים הם מלערב לפי שאינן קבועין. ומבואר כן בירושלמי תני אהלים שבמחנה צריכין עירוב שבשיירא אין צריכין עירוב. ופרק ששי מהלכות מלכים ומלחמותיהן כתב וכן פטורין מלערב ערובי חצירות במחנה וכו'. והוא דין המשנה בסוף פ"ק דעירובין (דף י"ז) ששינו ארבעה דברים פטורין במחנה ואחד מהם לערב. ואין סתירה בדברי רבינו לפי שדין המשנה הוא במחנה ההולך למלחמה וכשהן חונים ימים חונים להלחם ומפני כן הקלו להם אבל דין הירושלמי הוא באנשים החונים שלא להלחם. כך נ"ל לתרץ דברי רבינו אבל המפרשים כתבו שהגרסא בתוספתא בהפך שפוטרת במחנה ומחייבת בשיירא ונוסחת ספרי הירושלמי משובשת וכתבו שמחנה נקרא כל שיש בו עשרה שנאמר עד למחנה גדול כמחנה אלהים וכמה הוא מחנה אלהים עשרה פחות מכן שיירא ולא כתבו ודוקא מחנה יוצא למלחמה. ומהמשנה נראה ודאי דוקא יוצא למלחמה ובגמ' הביאו ברייתות מחנה יוצאת למלחמת הרשות וכו' ודברי רבינו נראין:

20. רמב"ם על משנה מסכת עירובין פרק א משנה י

ומחנה זה האמור כאן ואפילו למלחמת הרשות, וכל שכן למלחמת מצוה, לפי שהקילו להם מפני שהם עסוקים בכיבוש ארץ האויב.

21. טור אורח חיים הלכות נטילת ידים סימן קנח

ומיהו במחנה ההולכים למלחמה פטורים מנט"י ראשונים

22. שולחן ערוך אורח חיים הלכות נטילת ידים סימן קנח סעיף ח

מי שהיה במדבר או במקום סכנה ואין לו מים, פטור מנטילת ידים.

23. ביאור הגר"א אורח חיים סימן קנח סעיף ח

מי שהיה כו'. למד מספ"ק דערובין ד' דברים כו' ואינו מוכרח כמ"ש ה"ר יהונתן שם דוקא מחנה היוצא למלחמה אפי' רשות אבל שיירא ההולכת ממקום למקום לא שדין שיירא בד' דברים אלו כדין יחיד העומד בביתו ע"כ וכמ"ש בגמ' שם וכמ"ש בתוספתא פ"ק דערובין אהלים שבשיירא חייבין בערוב שבמחנה פטורין מן הערוב ור"ל מחנה היוצאה למלחמה כמ"ש המ"מ פ"א שם ואף לרמב"ן ורשב"א שלא כ' למלחמה מ"מ כתבו דוקא בעשרה וכמ"ש בירושלמי ומ"מ דברי ה"ר יהונתן עיקר ואף להרמב"ם שם איפכא שבמחנה חייב ובשיירא פטור כג' הירושלמי מ"מ ס"ל דהולכי דרך חייבין ולא פטרו אלא במלחמה וכמ"ש בה' מלכים וכן בנט"י כמ"ש בפ"ג דפסחים וש"מ לנט"י ד' מילין כו' ל"ש אלא לפניו ושם להולך בדרך וכמ"ש בירושלמי פ"ח דבברכות לחלה ולנט"י אדם מהלך ד' מילין הד"א לפניו אבל לאחריו כו' ומסיק שם דבביתו דמי כלאחריו ועוד שם ר' אבינא מפקיד לחמריא הן דאתון משכתון מסתחון מיא נסבין ידיכון ומתני על כל יומא אלא שדעתו דמקום סכנה כמלחמה דמי וכ"כ תוס' בערובין כ"א ב' ד"ה מוטב וז"ש במדבר או כו' וז"ש הטור סי' שס"ו הולכי מדברות פטורין מע"ח דלא כב"י שנדחק שם לפ' דוקא שיירא ע"ש וז"ש מדברות:

24. שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן מז

[מצב משלטי צה"ל בעת הנדונה] אין זו מכוונתי לדון בדיני מחנה ושיירא, שאין להן ענין למלחמת ישראל, של רשות, או של מצוה, אך זה יוצא לי ברור בס"ד, שהמשלטים שעליהם ניתן הפסק הנ"ל, אינם לא בכלל מחנה, ולא בכלל שיירא, ולא עליהם נאמרו הקולות הנ"ל מפי קדשם של רבותינו הראשונים זי"ע, שאלו הם בנינים קבועים של אבנים לבנים וברזל, ואנשי צבא קבועים בהם תמיד, ולא יוצאים למלחמה וחוננים ימים, וכבר מהבחינה הזאת הפסק הנ"ל הוא מטעה. ומלבד כל זאת אם כי עדיין לא נכרתה ברית שלום עם שכנינו, אבל מצב של מלחמה איננו קיים, ואין טעם לזה לכלול את אחינו השרויים במשלטים, בכלל בני מחנה היוצאים למלחמה ולפוטרים אפילו מעירוב בשביל אלפיים האמה, אבל ביטול איסור תחומין, לא תהא כזאת בישראל, יצחק אייזיק הלוי הרצוג ראש הרבנים לישראל

הגדרת מלחמה במצבים שונים

25. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מה עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זינן, ואין מחללין עליהן את השבת. תניא נמי הכי: נכרים שצרו וכו'. במה דברים אמורים - כשבאו על עסקי ממון. אבל באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זינן, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זינן, ומחללין עליהן את השבת. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ובכל כעיר הסמוכה לספר דמיא. ותרגומא - נהרדעא. דרש רבי דוסתאי דמן בירי: מאי דכתיב ויגדו לדוד לאמר הגנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את הגרנות. תנא: קעילה עיר הסמוכה לספר היתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש. דכתיב והמה שסים את הגרנות, וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה. מאי קמבעיא ליה? אילימא אי שרי אי אסור - הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים. אלא: אי מצלח אי לא מצלח. דיקא נמי, דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה, שמע מינה.

26. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סוטה פרק ח הלכה י

אמר ר' יוחנן משמעות ביניהון. ר' יהודה היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. אמר רב חסדא מחלוקת ביניהון. רבנן אמרין מלחמת מצוה זו מלחמת דוד מלחמ' חובה זו מלחמת יהושע. רבי יהודה היה קורא מלחמת רשות כגון אנן דאזלין עליהון. מלחמת חובה כגון דאתיין אינון עלינון.

27. שיירי קרבן מסכת סוטה פרק ח הלכה י

מלחמת רשות כגון אנן דאזלין עליהון וכו'. כתב הרב בעל כנסת הגדולה בחלק א"ח בחידושו על הרמב"ם פ"ה מה' מלכים מדכתב הרמב"ם ואיזו מלחמת מצוה מלחמת ז' עממי' ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם ש"מ דסובר כר"י ומפני כך דחק הרבה בפירוש הש"ס בבבלי ע"ש ודבריו תמוהים מי איכא למ"ד דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם לאו מצוה היא דהא אפי' ביחיד הנרדף איכא עשה ול"ת להצילו דכתב לא תעמוד על דם רעך וכתיב והשבבות לו זו אבדת נפש וכן מבואר בסוגיין. והא דאמר בבבלי למעוטי עכו"ם דלא ליתי עלייהו. אין הפירוש כמו שהבין הרב בכנה"ג דהיינו להצילם מיד צר שבא עליהם אלא הפי' שעושה מלחמה עם שכניו שיש לחוש שברוב הימים יעשו עמהם מלחמה לכך עושה מלחמה עכשיו עמהם למעטם שלא יהיה בהם כח לבא על ישראל וזה מבואר מאוד בלשון הש"ס בבלי והדברים ברורים באין גימגום:

28. ספר אור זרוע חלק ב - הלכות שבת סימן פד סעיף יג

מתני' לא בשריון לא בקסדא ולא במגפיים ואם יצא אינו חייב חטאת ואמר' בגמ' שריון זרדא פי' בערוך שריון העשוי מן טבעו' (כ"ת) קטנות

קורין בל' ישמעאלזרר. קסדא א"ר (סטרטא) [סנוארטה] פירש"י כובע עור תחת כובע המתכת. מגפיים ארוב"ח פזמקי פירש"י אנפליאות של ברזל במלחמה. בהני מורו רבנן דלא מיחייב חטאת דהני דרך מלבוש הם יותר מאלה ורומח ותני לקמן ולא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח ואם יצא חייב חטאת ר"א אומר תכשיטין הן לו וחכ"א אינם אלא לגנאי שנא' וכתתו חרבותם לאתים וכו' והלכה כחכמים דיחיד ורבים הלכה כרבים ותו דר"א שמותי מדב"ש הוא. הלכך אחינו שבביה"ם לא טוב עושים שמוליכים חרבותיהם ותרסייהם בערב שבת מיהו בשפעמים יריאים ושומרים את העיר שמא אז מותר כההיא דפ' מי שהוציאוהו בעירובין דאמר רב יהודה אמר רב עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זינים ואין מחללין עליהן את השבת בד"א שבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זינים ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר [אפי'] לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זינים ומחללין עליהן את השבת וטעמא דמילתא שמא ילכדוהו ומשם תהא נוחה ליכבש כל הארץ לפנייהם כ"ש עתה שאנו דרים ביניהם שאפי' אם באו לשלול בעלמא שיוצאים עליהם בשבת בכלי זיין שכששוללים אז כמו כן הורגים ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אף על פי שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפקוח נפש וכדאמ' גבי קמיע שמותר לצאת בו לא שנכפה אלא שלא יכפה וקושר ומתיר אפי' ברשות הרבים:

29. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכט סעיף ו

עכו"ם שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם את השבת; באו על עסקי נפשות, ואפי' סתם, יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת; ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת. הגה: ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבא (א"י).

מקורות נוספים להרחבה

- משיב מלחמה כרך א שער א סימן ד- הרב גורן מאריך ביסודות ד' דברים שפטרו במחנה ומוכיח שדין זה רלוונטי בימינו גם במחנות אימונים ולא רק במחנות לחימה
- ציץ אליעזר חלק יח סימן ע- בתשובה מבואר דין גבולות היתר מאכלות אסורות במלחמה לפי שיטות הראשונים השונות והאם דין זה חל בימינו